

ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ КИЇВСЬКОЇ СОЦІАЛЬНО-ГІГІЄНИЧНОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ: ВІД ОСНОВ ЛІКАРЕЗНАВСТВА, МЕДИЧНОЇ ПОЛІЦІЇ І САНІТАРНОЇ СТАТИСТИКИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ МЕДИЦИНИ ТА ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я

Т. С. Грузєва

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, м.Київ, Україна

Резюме

Метою роботи є дослідження етапів становлення Київської соціально-гігієнічної наукової школи, внеску її засновників у розвиток медико-соціального наукового напрямку.

Матеріали і методи. Джерельну базу склали опубліковані наукові праці та архівні матеріали. В роботі використано історико-бібліографічний метод.

Результати. Становлення і розвиток Київської соціально-гігієнічної школи мають глибоке історичне коріння, що починається з наукових надбань багатьох поколінь дослідників, які узагальнено і трансформовано у навчальну дисципліну «державне лікарезнавство». Викладання цієї дисципліни було розпочато на однойменній кафедрі Київського університету Святого Володимира, а в подальшому – на кафедрі гігієни, медичної поліції, медичної географії та статистики. Викладання медико-соціальних питань тривалий час продовжувалося на мультидисциплінарних кафедрах. Сприяли становленню соціально-гігієнічного наукового напрямку видатні гігієністи, у т.ч. професори Субботін В. А. та Орлов В. Д., які високо оцінювали значущість питань статистики, епідеміології та організації медико-санітарної роботи, всіляко сприяли їх викладанню в процесі навчання майбутніх лікарів. Вирішальну роль у становленні Київської соціально-гігієнічної наукової школи відіграв професор Корчак-Чепурківський О.В., який справедливо вважається її фундатором. Розроблені ним у 1903 р. курс з епідеміології та санітарної статистики та у 1906 р. курс «Основи соціальної гігієни і громадської медицини» заклали надійні підвалини поступального розвитку соціально-гігієнічної науки в Україні, сприяли утвердженню її теоретичних принципів, обґрунтуванню змісту, удосконаленню методології. Послідовне відстоювання вченим науково обґрунтованих результатів соціально-гігієнічних досліджень часто призводили до його переслідувань та утисків з боку влади. Наполягання Корчак-Чепурківського О.В. на диференціації соціально-гігієнічного напрямку та створенні для цього окремої кафедри, обов'язковості викладання соціальної гігієни у закладах вищої медичної освіти мали вирішальне значення для заснування в подальшому кафедр соціальної медицини, підготовки наукових кадрів та фахівців охорони здоров'я.

Висновок. Шлях становлення Київської соціально-гігієнічної наукової школи, який був тривалим, непростим і часом трагічним, є свідченням поступального розвитку соціальної гігієни в Україні, висвітлює траєкторію руху медико-соціального напрямку, роль видатних особистостей, насамперед Корчак-Чепурківського О.В., у формуванні концептуальних засад та змісту соціально-гігієни, підготовці науково-педагогічних кадрів, які продовжили розпочату ним справу.

Ключові слова: Соціально-гігієнічна наукова школа, медико-соціальний напрям, соціальна гігієна, підготовка кадрів, Київський університет Святого Володимира, Корчак-Чепурківський О.В.

ВСТУП

Становлення і розвиток Київської соціально-гігієнічної школи як неформального творчого колек-

тиву дослідників різних поколінь, об'єднаних загальною програмою та стилем дослідницької роботи, має глибоке історичне коріння. Історія цієї славетної шко-

ли тісно пов'язана з поступом медичних та соціально-економічних наук, усвідомленням значення державного регулювання медико-організаційних аспектів охорони здоров'я, ролі санітарного забезпечення, з формуванням відповідної суспільно-громадської думки в різні часові періоди та інтенсивним їх розвитком у ХІХ–ХХІ столітті.

Шлях становлення школи від основ лікарезнавства, медичної поліції і санітарної статистики до соціальної медицини та громадського здоров'я був тривалим, непростим і часом трагічним. Проте він мав поступальний характер, виявився багатим на здобутки та яскраві постаті, які його формували.

В історії становлення та розвитку соціально-гігієнічного напрямку в охороні здоров'я України, медичній науці та освіті, авангардом якого була Київська соціально-гігієнічна школа, можна виділити три важливі етапи.

Перший з них був пов'язаний з витокami соціально-гігієнічної думки, із зародженням медико-соціального напрямку в науково-освітній медичній сфері і його викладанням на мультидисциплінарних кафедрах класичних університетів чи профільних освітніх закладів в часових межах від середини ХІХ століття до 20-х років ХХ століття.

Наступний етап охоплює часовий період з 20-х років до 1990-х років ХХ століття, коли відкрилися самостійні кафедри соціальної гігієни в медичних інститутах, а навчальна дисципліна «соціальна медицина» стала обов'язковим предметом підготовки майбутніх фахівців охорони здоров'я.

Третій етап стосується розвитку соціально-гігієнічного напрямку в охороні здоров'я в період відновлення незалежності України з 1991 р. та реформування національної системи охорони здоров'я.

Безумовно, колискою формування Київської соціально-гігієнічної наукової школи є медичний факультет Київського університету Святого Володимира.

Витоки формування школи сягають 1846 р., коли на медичному факультеті Київського університету Святого Володимира було засновано кафедру державного лікарезнавства, яку очолив професор Леонов Іван Федорович з Віленської медичної академії. Він очолював кафедру до 1853 р. У період з 1853р. до 1857 р. кафедру державного лікарезнавства очолив професор Мерінг Фрідріх Фрідріхович, а з 1857р. по 1871 р. нею завідував професор Ергард Федір Федорович. Саме на цій кафедрі було розпочато викладання основ громадської медицини та організації медичної справи поряд з судовою медициною, ветеринарною поліцією з епізоотичними хворобами. Викладання медико-соціальних питань тривалий час продовжувалося на мультидисциплінарних кафедрах, що сприяло

на той час викристалізації ядра майбутньої навчальної дисципліни та наукового напрямку, формуванню основ соціальної медицини та взаємозбагаченню суміжних дисциплін.

Подальший розвиток соціально-гігієнічного напрямку в медичній науці та освіті пов'язано зі створенням у Київському університеті Святого Володимира в 1871 р. першої в Україні кафедри гігієни, медичної поліції, медичної географії та статистики, яку очолив професор Субботін Віктор Андрійович. Рішення про створення цієї кафедри Радою медичного факультету було прийнято ще у 1863 р. Проте через низку проблем, у т.ч. кадрових, фактична реалізація даного рішення стала можливою лише у 1871 р.

Професор Субботін Віктор Андрійович, завідувач кафедри гігієни, медичної поліції, медичної географії та статистики Київського університету Святого Володимира у 1971-1893 рр.

Викладання навчальних дисциплін на кафедрі відразу ж набуло медико-соціального спрямування і включало широке коло питань епідеміології, медичної статистики, санітарної топографії. Цьому поряд з іншим сприяли ерудиція та високий рівень підготовки завідувача кафедри – професора Субботіна В. А., у т.ч. завдяки його стажуванню у провідних наукових школах Німеччини та Франції. В європейських університетах професор Субботін В. А. отримав глибокі знання з основ епідеміології як науки про розподіл і детермінанти станів або подій, пов'язаних зі здоров'ям, про причинно-наслідкові зв'язки між ними. Тому вплив на здоров'я харчування, житлових умов, праці і відпочинку він розглядав у безпосередньому їх зв'язку з соціальними і природними умовами. У 1884 р. професор Субботін В. А. наполягав на виділенні епідеміології в окремий структурний підрозділ очолюваної ним кафедри.

Програма викладання навчальних дисциплін на кафедрі гігієни, медичної поліції, медичної географії та статистики Київського університету Святого Володимира звичайно ж охоплювала питання статистики, якій професор Субботін В. А. надавав надзвичайно важливого значення. Про це свідчать його висловлювання, що без використання статистичного методу гігієнічна наука ніколи не змогла б досягти рівня громадської гігієни в широкому сенсі цього слова. Вивчення статистики заклало основи методології аналізу здоров'я населення у взаємозв'язку з численними чинниками впливу.

Особливу увагу в навчальному процесі кафедри гігієни, медичної поліції, медичної географії та статистики Київського університету Святого Володимира було відведено організаційним аспектам охорони здоров'я, зокрема питанням функціонування медичної поліції з огляду на потребу в організації практичного застосування гігієнічних знань та розробок.

Особисто професор Субботін В. А. розробив проект санітарної організації в м. Києві та став одним із організаторів її створення, що свідчить про його вагомий науковий доробок у вирішенні медико-організаційних питань охорони здоров'я та внесок у їх практичну реалізацію.

Розпочату професором Субботіним В. А. справу продовжив у 1893 р. професор Орлов В. Д., який завідував кафедрою гігієни, медичної поліції, медичної географії та статистики Київського університету Святого Володимира до 1914 р.

Професор Орлов В. Д., завідувач кафедри гігієни, медичної поліції, медичної географії та статистики Київського університету Святого Володимира у 1893-1914 рр.

За ініціативи професора Орлова В. Д. вивчення теоретичних питань навчальних дисциплін було поєднано з практичними заняттями. Зокрема, засвоєння

знань з питань діяльності медичної поліції підкріплювалося практичним відвідуванням санітарних закладів міста для ознайомлення з організацією їх вирішення. Професор Орлов В. Д. розробив посібник з практичних занять з медичної поліції для навчально-методичного забезпечення навчального процесу.

Подальша диференціація гігієнічного наукового напрямку у Київському університеті святого Володимира з виокремленням соціально-гігієнічного пов'язана з організацією у 1903 р. приват-доцентом кафедри гігієни, медичної поліції, медичної географії та статистики, доктором медицини Корчак-Чепурківським О.В. окремого курсу з епідеміології та санітарної статистики. Потреба у поглибленому вивченні епідеміології і санітарної статистики у той час суттєво підсилювалася значним поширенням епідемій та незадовільним санітарним станом територій з високими рівнями захворюваності населення.

Фундатор Київської соціально-гігієнічної наукової школи, професор Корчак-Чепурківський О.В.

Корчак-Чепурківський О.В. до початку педагогічної роботи тривалий час займався практичною діяльністю в різних закладах охорони здоров'я. Досвід попередньої двадцятирічної роботи Корчак-Чепурківського О.В. в практичній охороні здоров'я земським повітовим лікарем та завідувачем санітарного бюро губернського земства дозволив йому узагальнити значний статистичний матеріал щодо епідемічного перебігу дифтерії, виявити зв'язок з екологічними та соціально-економічними чинниками, обґрунтувати систему профілактичних та протиепідемічних заходів, підготувати монографію. Захист у 1898 р. дисертації на основі цієї наукової праці став підставою для присудження Корчак-Чепурківському О.В. ступеня доктора медицини.

Багатогранний таланти Корчак-Чепурківського О.В. проявився у перспективному баченні ним шляхів подальшого розвитку соціально-гігієнічного напрямку в охороні здоров'я та медичній науці. У 1899 р. на VII Пироговському з'їзді Корчак-Чепурківський О.В. разом з Ігумновим С. М. та Граном М. М. підняв питання про необхідність викладання в університетах громадської медицини. На VIII Пироговському з'їзді Гран М. М. запропонував робити це в межах окремого курсу на кафедрах гігієни, а Корчак-Чепурківський О.В. наполягав на створенні окремої кафедри соціальної гігієни.

Викладання епідеміології та санітарної статистики Корчак-Чепурківським О.В. у Київському університеті святого Володимира охоплювало питання статистики захворюваності, природного руху населення з акцентом на смертність, аналізу соціально-побутових та загально-гігієнічних умов життя населення, бактеріологічних досліджень тощо.

Зважаючи на важливість як теоретичної, так і практичної підготовки студентів, вчений наголошував на необхідності тісного зв'язку університетської науки з практичною діяльністю існуючих санітарних організацій. Він сам поєднував викладацьку діяльність з роботою міським санітарним лікарем, а потім завідувачем санітарним відділом Київської міської управи. В цей період Корчак-Чепурківським О.В. було підготовлено низку проектів постанов про санітарний благоустрій на фабриках і заводах, про будівництво житлових приміщень тощо. Для удосконалення статистичного обліку захворювань ним було запропоновано спеціальні облікові картки, розроблено інструкцію щодо їх заповнення та запроваджено в практичну діяльність з 1904 р. Він розробив основи організації санітарної справи, обґрунтував використання статистичних методів при вивченні стану здоров'я населення, дослідив епідеміологічні особливості перебігу інфекційних захворювань та їх зв'язку з окремими чинниками.

Активна громадянська позиція Корчак-Чепурківського О.В. та його високий професіоналізм виявлялися в ініціюванні багатьох медико-соціальних питань на наукових форумах. У 1905 р. ним було зроблено доповідь «Наші громадсько-санітарні потреби теперішнього часу» на засідання Товариства київських лікарів. В ній висвітлювалися результати соціально-гігієнічних досліджень загальної та дитячої смертності, захворюваності населення на епідемічні хвороби, зв'язок популяційного здоров'я з провідними детермінантами, у т.ч. соціально-економічними, залежність незадовільного рівня охорони здоров'я від низької якості управління, медичної освіти, політичних чинників тощо. Після опублікування цієї ґрунтовної доповіді з критичними оцінками діяльності влади щодо забезпечення умов для здорового жит-

тя населення та попередження хвороб вченого було звільнено з міської управи.

В подальшому професор Корчак-Чепурківський О.В. неодноразово зазнавав переслідувань та покарань через свої переконання та відстоювання наукових і громадянських позицій.

Зосередження Корчак-Чепурківського О.В. на науково-освітній діяльності дозволило підготувати та започаткувати у 1906 р. приват-доцентський курс «Основи соціальної гігієни і громадської медицини». Саме цей курс заклав підвалини поступального розвитку соціальної медицини в Україні і мав вирішальне значення для розвитку соціально-гігієнічної наукової школи.

У представленому вченим курсі до вивчення питань загальної епідеміології, мережі та діяльності державних та громадських санітарних установ, стану здоров'я населення різних територій за даними санітарно-статистичних досліджень, організації санітарно-статистичних установ, статистичних методів дослідження, форм санітарно-статистичної реєстрації та звітності додавалася низка нових тем. Вони стосувалися окремих питань епідеміології, курсу громадської медицини та окремих розділів курсу соціальної гігієни, а саме: дослідження особливостей окремих видів інфекційних хвороб і заходів протидії; основ соціальної гігієни, демографії; способу життя, гігієни праці тощо.

Розроблення і запровадження Корчак-Чепурківським О.В. курсу «Основи соціальної гігієни і громадської медицини» сприяло утвердженню теоретичних принципів національної соціально-гігієнічної науки, обґрунтуванню її змісту, удосконаленню методології.

Проте, зважаючи на соціально-політичну складову навчальної дисципліни «соціальна гігієна», повномасштабне її викладання на медичному факультеті в Київському університеті Святого Володимира виявилось проблематичним внаслідок цензури та обмежувалося лише окремими розділами.

Водночас, в інших навчальних закладах немедичного профілю існував попит на навчання громадській медицині, а умови викладання були більш ліберальними. Тож, поступово курс «Громадська медицина», розроблений Корчак-Чепурківським О.В., успішно реалізується ним у Київському комерційному інституті та Київському політехнічному інституті.

Корчак-Чепурківський О.В. був поборником та відіграв вагомий роль у відстоюванні обов'язковості викладання соціальної гігієни у закладах вищої освіти. Тривалий час цей предмет був факультативним, тривали дискусії щодо віднесення його до певної групи навчальних дисциплін. У 1910 р. на XI Пироговському

з'їзді дане питання було вирішено остаточно. На об'єднаному засіданні секції громадської медицини та підсекції з реформ вищої медичної освіти XI Пироговського з'їзду було заслухало низку доповідей з цього питання. Головуючий на даному засіданні Корчак-Чепурківський О. В. узагальнив виступи учасників та підвів підсумки дискусії, які полягали у визнанні необхідності впровадження у закладах вищої освіти обов'язкового для викладання самостійного курсу громадської медицини з включенням до нього соціально-гігієнічних питань. Цікавою була дискусія щодо назви нової навчальної дисципліни, з відображенням розбіжностей у поглядах на зміст перших навчальних програм. Програма, яку запропонував для запровадження в закладах вищої освіти Корчак-Чепурківський О. В., вирізнялася повнотою охоплення науково-практичних проблем, чіткістю побудови і логікою викладу матеріалу.

В подальшому Корчак-Чепурківський О. В. продовжив розбудову соціально-гігієнічного напрямку в більш широкому контексті формування нової української вищої медичної школи.

Він був одним з ініціаторів створення у 1917 р. Київського українського народного університету та автором проекту його трансформації у Державний український університет. З початком функціонування у 1918 р. цього закладу Корчак-Чепурківський О. В. очолив медичний факультет та кафедру гігієни, на якій у той час викладалися питання соціальної гігієни. У штаті кафедри працювали учні завідувача — Удовенко В. В., та професорський стипендіат Підгаєцький В. Я., а також його донька Корчак-Чепурківська Н. О., яка викладала питання бактеріології. Водночас, вчений і педагог активно працював у складі Комісії у справах вищих шкіл та наукових інституцій при Міністерстві освіти.

У 1920 р. після об'єднання медичних факультетів Державного українського університету, Університету святого Володимира та Київського жіночого медичного інституту в Інститут охорони здоров'я Корчак-Чепурківський О. В. став завідувачем кафедри загальної та соціальної гігієни, деканом медичного факультету, членом правління інституту та заступником голови Ради професорів. Він докладав багато зусиль для формування якісного професорсько-викладацького складу, розвитку національної медичної школи, її соціально-гігієнічного напрямку.

Після перейменування у 1921 р. Інституту охорони здоров'я в Київську державну медичну академію, а в 1922 р. — в Київський медичний інститут (КМІ) Корчак-Чепурківський О. В. продовжував працювати завідувачем кафедри загальної та соціальної гігієни та деканом санітарно-гігієнічного відділу. В складних соціально-економічних та політичних умовах того часу професор Корчак-Чепурківський О. В. послідов-

но відстоював україномовне викладання в закладах вищої освіти навчальної дисципліни «соціальна гігієна» та наповнював її глибоким змістом.

Період 1920–1922 рр. був активним періодом формування професором Корчак-Чепурківським О. В. власної гігієнічної наукової школи, до якої входили його найбільш талановиті учні та послідовники — Удовенко В. В., Підгаєцький В. Я., Кудрицький М. А. Вони продовжили справу свого учителя з формування наукових шкіл та розбудови охорони здоров'я, хоча репресивна машина тоді перервала їх професійний і життєвий шлях.

Зазнав утисків та переслідувань і сам професор Корчак-Чепурківський О. В. У кінці 1922 р. його безпідставно звинуватили в антирадянській діяльності та усунули від викладацької роботи. В цей час завершився тривалий і плідний період його науково-педагогічної діяльності. На його долю випали звинувачення у контрреволюції, арешт, допит, вирок про тримання під вартою, який згодом було змінено на трирічне вислання. Корчак-Чепурківський О. В. відбув річний термін заслання у В'ятці і зміг повернутися до Києва завдяки натиску академічної громадськості на владу з клопотанням про його повернення.

Перехід вченого від педагогічної до наукової і науково-організаційної діяльності у Всеукраїнській академії наук (ВУАН) на створеній ним ще у 1921 р. кафедрі народного здоров'я, гігієни та санітарії, а також у санітарно-демографічному та санітарно-статистичному відділі Інституту демографії та санітарної статистики сприяв продовженню формування соціально-гігієнічного напрямку в науково-освітній сфері. А результати його наукових досліджень мали безпосередній вплив на розвиток системи охорони здоров'я та на вдосконалення викладання соціальної гігієни в закладах вищої медичної освіти.

Наукову скарбницю Київської соціально-гігієнічної школи збагатили глибокі наукові праці практика, вченого і педагога Корчак-Чепурківського О. В., які присвячено різнобічним проблемам охорони здоров'я, у т.ч. соціальної гігієни, організації охорони здоров'я, формуванню санітарної справи, розвитку епідеміології, санітарної статистики, санітарії, медичної термінології, демографії, історичним аспектам медицини, організації української вищої медичної школи. теоретичні принципи національної клінічної медицини, обґрунтували зміст, стратегію й методологію

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

З огляду на важливість знання історичних аспектів розвитку наукових шкіл, особливостей їх становлення в конкретні часові періоди, за конкретних умов і впливів для розуміння еволюційних шляхів розбу-

довчих процесів медичної науки і практики охорони здоров'я та передбачення перспектив, дослідження формування Київської соціально-гігієнічної наукової школи є актуальним та має неперевершене значення в контексті закладання наукового фундаменту сучасної системи громадського здоров'я в Україні.

ВИСНОВКИ

Отже, становлення і розвиток Київської соціально-гігієнічної школи сягає своїм корінням ХІХ століття, часу відкриття медичного факультету Київського університету Святого Володимира та започаткування викладання державного лікарства. Підґрунтям для формування змісту навчальної дисципліни стали досягнення медичних та соціально-економічних наук, усвідомлення ролі держави та громади в організації медико-санітарної справи.

Витоки Київської соціально-гігієнічної наукової школи пов'язані з заснуванням перших кафедр, на яких викладалися питання медико-соціального спрямування, у т.ч. кафедри державного лікарства та кафедри гігієни, медичної поліції, медичної географії та статистики Київського університету Святого Володимира. Мультидисциплінарний характер викладання навчальних дисциплін з охопленням медико-соціальних питань сприяв їх збагаченню та чіткому виділенню сутності соціально-гігієнічної проблематики.

Вагому роль у становленні соціально-гігієнічного наукового напрямку відіграли видатні гігієністи, у т.ч. професори Субботін В. А. та Орлов В. Д., які тривалий час очолювали кафедру гігієни, медичної поліції, медичної географії та статистики Київського університету Святого Володимира. Вони сприяли поглибленню змісту та розширенню обсягів викладання питань епідеміології, статистики та організації медико-санітарної справи як базових для вирішення соціально-гігієнічних проблем здоров'я.

Безумовно, вирішальну роль у становленні Київської соціально-гігієнічної наукової школи відіграв професор Корчак-Чепурківський О.В., який справедливо вважається її фундатором. Розроблений ним у 1903 р. у Київському університеті Святого Володимира приват-доцентський курс з епідеміології та санітарної статистики сприяв формуванню основ викладання соціально-гігієнічної науки. Курс охоплював питання статистики захворюваності, природного руху населення, у т.ч. смертності, аналізу соціально-побутових та загально-гігієнічних умов життя населення, бактеріологічних досліджень тощо. Багатий практичний досвід медико-профілактичної діяльності Корчак-Чепурківського О.В., помножений на його науковий талант, забезпечили відкриття вченим низки закономірностей епідеміологічних процесів, встановлення

ролі окремих чинників різної природи у формуванні тягаря нездоров'я, розробку удосконалених методів вивчення захворюваності, обґрунтування профілактичних та протиепідемічних заходів.

Започаткований Корчак-Чепурківським у 1906 р. приват-доцентський курс «Основи соціальної гігієни і громадської медицини» заклав надійні підвалини поступального розвитку соціально-гігієнічної науки в Україні і мав вирішальне значення для розвитку національної соціально-гігієнічної наукової школи. Крім традиційних питань загальної епідеміології, структури та діяльності державних і громадських санітарних закладів, здоров'я населення, організації санітарно-статистичної справи, методів дослідження тощо в ньому було представлено окремі питання епідеміології, громадської медицини, соціальної гігієни, у т.ч.: особливості епідеміології окремих інфекційних хвороб, заходи протидії; демографічні проблеми; питання способу життя, гігієни праці тощо.

Корчак-Чепурківському О.В. належить визначення впливу соціально-економічних детермінант на стан здоров'я населення, встановлення залежності рівня охорони здоров'я від якості управління, медичної освіти, політичних чинників. Послідовне відстоювання науково з'ясованих соціально-гігієнічних положень та висування вимог щодо їх врахування владою при прийнятті медико-організаційних рішень призвели до переслідувань вченого впродовж життя, звільнення з посад, покарання тощо.

Наполягання Корчак-Чепурківського О.В. на розвитку української вищої медичної школи, запровадженні україномовного викладання в закладах вищої освіти, диференціації соціально-гігієнічного напрямку та створенні для цього окремої кафедри, обов'язковості викладання соціальної медицини у закладах вищої медичної освіти тривало значний період часу і включало декілька етапів: створення у 1917 р. Київського українського народного університету, трансформації його у Державний український університет, Інститут охорони здоров'я, Київську державну медичну академію. На усіх цих етапах Корчак-Чепурківський О.В. очолював медичний факультет та кафедру гігієни, а в подальшому — кафедру гігієни та соціальної гігієни, активно формував власну наукову соціально-гігієнічну школу.

Настійні вимоги щодо виокремлення соціально-гігієнічного напрямку, підняття цих питань на науково-організаційних форумах успішно завершилися лише у 1923 р. з прийняттям рішення про відкриття самостійних кафедр у низці медичних інститутів, у т.ч. у Київському медичному інституті.

І хоча Корчак-Чепурківського О.В. у 1922 р. було безпідставно звинувачено в антирадянській діяльності і усунуто від викладацької роботи, осуджено і заслано,

після повернення до Києва вчений продовжив розбудовувати Київську соціально-гігієнічну школу на створеній ним ще у 1921 р. кафедрі народного здоров'я, гігієни та санітарії Всеукраїнської академії наук, а також в Інституті демографії та санітарної статистики.

Закладені фундатором соціальної медицини, професором Корчак-Чепурківським О.В. міцні підвалини Київської соціально-гігієнічної школи сприяли

подальшому її поступальному розвитку на наступних етапах розбудови сфери охорони здоров'я та медичної освіти України.

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ

Автор стверджує про відсутність конфліктів інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганіткевич Я.В., Голяченко О. М. Овксентій Корчак-Чепурківський – фундатор національної вищої медичної школи та медичної науки (до 145-річчя з дня народження). Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2002. № 4. С. 87.
2. 160 років Національному медичному університету імені О. О. Богомольця / [Є. Г. Гончарук, А. О. Андрушук, І. І. Бобрик та ін.]. К.: Століття, 2001. 368 с.
3. Баранник П.И., Бенюмов Р. Я., Макаренко И. М. В. А. Субботин – организатор и руководитель первой кафедры гигиены на Украине. Материалы к истории гигиены и санитарии на Украине / [под ред. Д. Н. Калюжного, А. А. Грандо]. К., 1962. С. 264-277.
4. Каган С. С. Видатний санітарний діяч України – академік АН УРСР О. В. Корчак-Чепурківський. К.: Здоров'я, 1965. 78 с.
5. Коцур В.П., Коцур Н. І., Товкун Л. П. О. В. Корчак-Чепурківський (1857-1947): шлях від земського лікаря до академіка УАН – ВУАН – АН УРСР: монографія. Переяслав-Хмельницький, 2013. 601 с.
6. Кундієв Ю. І. Академік Овксентій Васильович Корчак Чепурківський (трагічна доля вченого). Український журнал з проблем медицини праці. 2006. №1. 77 с.
7. Ступак Ф. Я. Академік А. В. Корчак-Чепурківський. Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2014. № 2. С. 122-126.
8. ДАК України. Ф. 16, оп. 465, спр. 5608, арк. 17.
9. ДАК України. Ф. 16, оп. 465, спр. 6219, арк. 25.
10. ДАК України. Ф. 18, оп. 1, спр. 782, арк. 3

REFERENCES

1. Hanitkevych, YA.V., Holyachenko, O.M. (2002). Oksentiy Korchak-Chepurkivs'kyu-fundator natsional'noyi vyshchoyi medychnoyi shkoly ta medychnoyi nauky (do 145-richchya z dnya narodzhennya) [Oksentiy Korchak-Chepurkivskiy, founder of the National Higher Medical School and Medical Science (to the 145th anniversary of his birth)]. Bulletin of Social Hygiene and Health Care Organization of Ukraine, 4, 87.
2. 160 rokiv Natsional'nomu medychnomu universytetu imeni O. O. Bohomol'tsya (2001). [160 years of the Bogomol'ts National Medical University] / [YE.H. Honcharuk, A. O. Andrushchuk, I. I. Bobryk ta in.]. K.: Stolittya.
3. Barannik, P.I., Benyumov, R.YA., Makarenko, I.M. (1962). V.A. Subbotin – organizator i rukovoditel' pervoy kafedry gigiyeny na Ukraine [V. A. Subbotin – organizer and head of the first department of hygiene in Ukraine. Materialy k istorii gigiyeny i sanitarii na Ukraine / [pod red. D. N. Kalyuzhnogo, A. A. Grando]. K., 264-277.
4. Kahan S.S. (1965). Vydatnyy sanitarnyy diyach Ukrayiny – akademik AN URSSR O. V. Korchak-Chepurkivs'kyu [An outstanding sanitary figure of Ukraine is Academician of the USSR Academy of Sciences OV Korchak-Chepurkivsky]. K.: Zdorov'ya.
5. Kotsur V.P., Kotsur N. I., Tovkun L. P. (2013). O. V. Korchak-Chepurkivs'kyu (1857-1947): shlyakh vid zems'koho likarya do akademika UAN – VUAN – AN URSSR: monohrafiya [O. V. Korchak-Chepurkivsky (1857-1947): the path from the Zemstvo doctor to the academician of the Ukrainian Academy of Sciences – Ukrainian Academy of Sciences – USSR Academy of Sciences: monograph]. Pereyaslav-Khmel'nyts'kyu.
6. Kundiyeu YU.I. (2006). Akademik Ovksentiy Vasylovych Korchak Chepurkivs'kyu (trahichna dolya vchenoho) [Academician Ovksentiy Vasyliovych Korchak Chepurkivsky (tragic fate of the scientist)]. Ukrainian Journal of Occupational Medicine, 1, 77.
7. Stupak F.YA. (2014). Akademik A. V. Korchak-Chepurkivs'kyu [Academician A. V. Korchak-Chepurkivsky]. Bulletin of the Academy of Labor and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine, 2, 122-126.
8. DAK Ukrayiny [SAC of Ukraine], f. 16, op. 465, spr. 5608, ark. 17.
9. DAK Ukrayiny [SAC of Ukraine], f. 16, op. 465, spr. 6219, ark. 25.
10. DAK Ukrayiny [SAC of Ukraine], f. 18, op. 1, spr. 782, 3 ark.

Резюме

К 180-летию Национального медицинского университета имени А. А. Богомольца ИСТОКИ ФОРМИРОВАНИЯ КИЕВСКОЙ СОЦИАЛЬНО-ГИГИЕНИЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ ШКОЛЫ: ОТ ОСНОВ ВРАЧЕБНОВЕДЕНИЯ, МЕДИЦИНСКОЙ ПОЛИЦИИ И САНИТАРНОЙ СТАТИСТИКИ К СОЦИАЛЬНОЙ МЕДИЦИНЕ И ОБЩЕСТВЕННОМУ ЗДОРОВЬЮ Т. С. Грузева

Национальный медицинский университет имени А. А. Богомольца, г. Киев, Украина

Целью работы является исследование этапов становления Киевской социально-гигиенической научной школы, вклада ее учредителей в развитие медико-социального научного направления.

Материалы и методы. Базу источников составили опубликованные научные работы и архивные материалы. В работе использован историко-библиографический метод.

Результаты. Становление и развитие Киевской социально-гигиенической школы имеет глубокие исторические корни, начинается с научных достижений многих поколений исследователей, обобщенных и трансформированных в учебную дисциплину «государственное врачебное ведение», преподавание которой началось на одноименной кафедре Киевского университета Святого Владимира, а в дальнейшем – на кафедре гигиены, медицинской полиции, медицинской географии и статистики. Преподавание медико-социальных вопросов длительное время продолжалось на мультидисциплинарных кафедрах. Способствовали становлению социально-гигиенического научного направления выдающиеся гигиенисты, в т.ч. профессора Субботин В. А. и Орлов В. Д., которые высоко оценивали значимость вопросов статистики, эпидемиологии и организации медико-санитарной работы, всячески способствовали их преподаванию в процессе обучения будущих врачей. Решающую роль в становлении Киевской социально-гигиенической научной школы сыграл профессор Корчак-Чепурковский А.В., который справедливо считается ее основателем. Разработанные им в 1903 году курс по эпидемиологии и санитарной статистики и в 1906 году – курс «Основы социальной гигиены и общественной медицины» заложили надежный фундамент поступательного развития социально-гигиенической науки в Украине, способствовали утверждению ее теоретических принципов, обоснованию содержания, совершенствованию методологии. Последовательное отстаивание ученым научно обоснованных результатов социально-гигиенических исследований часто приводило к его преследованиям и притеснениям со стороны властей. Настаивание Корчак-Чепурковского А.В. на дифференциации социально-гигиенического направления и создании для этого отдельной кафедры, обязанности преподавания социальной гигиены в учреждениях высшего медицинского образования имели решающее значение для открытия в дальнейшем кафедр социальной медицины, подготовки научных кадров и специалистов здравоохранения.

Вывод. Путь становления Киевской социально-гигиенической научной школы, который был длительным, непростым и порой трагическим, является свидетельством поступательного развития социальной гигиены в Украине, освещает траекторию движения медико-социального направления, роль выдающихся личностей, прежде всего Корчак-Чепурковского А.В. в формировании концептуальных основ и содержания социально-гигиены, подготовке научно-педагогических кадров, продолживших начатое им дело.

Ключевые слова: Социально-гигиеническая научная школа, медико-социальное направление, социальная гигиена, подготовка кадров, Киевский университет Святого Владимира, Корчак-Чепурковский А.В.

Summary

**To the 180th anniversary of Bogomolets National Medical University
ORIGINS OF FORMATION OF KYIV SOCIAL AND HYGIENIC SCIENTIFIC SCHOOL: FROM THE FUNDAMENTALS
OF MEDICAL SCIENCE, MEDICAL POLICE AND SANITARY STATISTICS TO SOCIAL MEDICINE AND PUBLIC HEALTH
T. S. Gruzieva**

Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

The aim of the work is to study the stages of formation of the Kyiv social and hygienic scientific school, the contribution of its founders to the development of medical and social scientific direction.

Materials and methods. The source base consisted of published scientific papers and archive materials. The historical-bibliographic method has been used in this work.

Results. The formation and development of the Kyiv social and hygienic school has deep historical roots, beginning with the scientific achievements of many generations of researchers, which were generalized and transformed into the discipline of «state medicine» and began to be taught at the department of state medicine at St. Vladimir's University in Kyiv, and later – at the department of hygiene, medical police, medical geography and statistics. Teaching of medical and social issues continued for a long time at multidisciplinary departments. Prominent hygienists contributed to the formation of the socio-hygienic scientific direction, including professors Subbotin V. A. and Orlov V. D., who highly appreciated the importance of statistics, epidemiology and organization of health work, contributed to their teaching within the training programs for future doctors. A decisive role in the formation of the Kyiv social and hygienic scientific School was played by Professor Korchak-Chepurkivsky O.V., who is considered to be its founder. The course on epidemiology and sanitary statistics developed by him in 1903 and the course «Fundamentals of Social Hygiene and Public Medicine» in 1906 laid a solid foundation for the progressive development of social and hygienic science in Ukraine, helped to establish its theoretical principles, substantiate its content, and improve methodology. Consistent advocacy by scientists of scientifically sound results of socio-hygienic research has often led to his persecution and harassment by the authorities. Insistence of Korchak-Chepurkivsky O.V. on the differentiation of the social and hygienic direction and the creation of a separate department, the mandatory teaching of social hygiene in higher medical education has been crucial for further establishment of departments of social medicine, training of scientific personnel and health professionals.

Conclusion. The path of formation of the Kyiv social and hygienic scientific school, which was long, difficult and sometimes tragic, constitutes evidence of the progressive development of social hygiene in Ukraine, highlights the trajectory of the medical and social direction, the role of prominent personalities, especially Korchak-Chepurkivsky O.V. in the formation of conceptual principles and content of social hygiene, training of scientific and pedagogical staff, who continued the work that he started.

Keywords: Socio-hygienic scientific school, medical and social direction, social hygiene, training, St. Volodymyr's University of Kyiv, Korchak-Chepurkivsky O.V.

Інформація про авторів знаходиться на сайті <http://www.cp-medical.com>.

Дата надходження до редакції – 10.10.2021 р.